

MODERN TÜRKİYE'DE SINIRLAR VE SINIRIN SOSYOLOJİK İNŞASI

Kerem ÖZBEY*

ORCID: 0000-0001-8824-359X

Öz

Bu çalışma, modern Türkiye'nin sınırlarını anlamayı amaçlamaktadır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sınırların hangi sosyolojik dinamikler üzerinden inşa edildiği bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Çalışmada, hem geç Osmanlı hem de erken Cumhuriyet dönemlerinde sınırların nasıl tanımlandığı ve anlamlandırıldığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Her iki dönemde sınırlarla ilgili kavramlar ve yaklaşımlar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu açıdan çalışmada karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik yöntem başvurulmuştur. Bu yöntem çerçevesinde çok uluslu imparatorluk olan Osmanlı ile bir ulus-devlet olan Cumhuriyet dönemleri, sınırların tanımlanması ve sınırlara yüklenen anlamlar üzerinden karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde, sınırlar, vatan ve millet imgelerinin sacayaklarından birini oluşturmuştur. Türk milliyetçiliği, sınırlar üzerinden bir ulusal kimlik inşası gerçekleştirmiştir. Modern Türkiye'nin sınırlarının din, modernleşme, milliyetçilik, militarizm ve toplumsal cinsiyet kimliklerine dayalı bir şekilde inşa edildiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınır, Milliyetçilik, Vatan, Türk Kültürü, Modern Türkiye.

Borders in Modern Turkey and Sociological Construction of the Border

Abstract

This study aims to understand the boundaries of modern Turkey. The basic problematic of this study is the sociological dynamics on which the borders from the Ottoman to the Republic were built. In this study, it is tried to understand how the borders are defined and understood in both late Ottoman and early Republican periods. In both periods, the concepts and approaches related to the boundaries were analyzed comparatively. In this respect, a comparative historical-sociological method was used. Under this method, the Ottoman Empire, which is a multinational empire, and the Republican periods as a nation-state were compared with the definition of borders and the meanings imposed on the borders. As a result of this comparison, borders formed one of the pillars of images of homeland and nation. Turkish nationalism

* Artvin Çoruh Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi, e-mail: ozbey-kerem@hotmail.com
Makale Gönderim Tarihi: 24.09.2019, Kabul Tarihi: 22.10.2019

has built a national identity across borders. The borders of modern Turkey, are understood to be built on religion, modernization, nationalism, militarism and gender identities.

Keywords: Borders, Nationalism, Homeland, Turkish Culture, Modern Turkey.

Giriş

Modern Türkiye'nin sınırları üzerinde düşünmek, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreci süreklilikler, kırılmalar ve kopuşlar bağlamında analiz etmeyi gerektirmektedir. Çünkü söz konusu süreç, Osmanlı-Türk modernleşmesini izlerini taşımaktadır. Sınırların inşası, geleneksel sınırlardan modern sınırlara doğru bir yönelimi içerdiği için, modernleşme süreci ile sınırların inşası eşzamanlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Özellikle geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemleri, Türkiye'de sınırların inşası açısından önemlidir. Çünkü bu dönemler, aynı zamanda İmparatorluğun tasfiye edildiği ve ulus-devletin inşa edildiği sancılı ve çalkantılı süreçleri içermektedir.

Ulus-devletin teritoryal zeminini oluşturan vatan kavramı ile yine ulus-devletin milliyetçilik ideolojisinin temelini oluşturan millet kavramı, sınırlarla doğrudan irtibatlıdır. Sınırların vatan ve millet kavramlarıyla birlikte zikredilişi, sınırları sıradan bir çizgi ya da hat olmanın ötesine taşımakta ve vatan ve millet kavramlarının inşasında başvurulan temel araçlardan biri haline getirmektedir. Özellikle modernliğin siyasal boyutlarından biri olan ulus-devlet ve milliyetçilik söz konusu olduğunda, sınırların vatan ve milletin inşası sürecinde taşıdığı önem daha da artmaktadır. Sınırlar, bir taraftan ulus-devletlerin egemenlik sahalarının başlangıç ve bitiş noktalarını temsil ederken, diğer taraftan da milliyetçiliğin kimlik inşasının temel sacayaklarından birini oluşturmaktadır. Bu sebeple, sınırlar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte farklı tanımlamaları ve anlamlandırma pratiklerini içeren sosyolojik bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, modern Türkiye'nin sınırlarının sosyolojik açıdan nasıl inşa edildiğini anlamaktır. Sınırların Osmanlı İmparatorluğu'nda nasıl tanımlandığı ve anlamlandırıldığı, Misak-ı Milli'nin yeni Türk devletinin sınırları açısından nasıl bir temel oluşturduğu, sınırlar aracılığıyla vatan ve millet imgelerinin ne şekilde üretildiği ve yeni teritoryal zeminde bu imgelerin nasıl cereyan ettiği ve sınırların din, modernleşme, milliyetçilik, militarizm ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerinden nasıl kurgulandığı, bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde, çalışmada

karşılaştırmalı tarihsel sosyolojik yönetime başvurulmuştur. W. Lawrence Neuman’a göre, tarihsel karşılaştırmalı araştırma, üç boyutta düzenlenebilir. Birincisi, araştırmacı tek bir ulusta ya da küçük bir uluslar kümesinde olanlara mı odaklanıyor, yoksa pek çok ulusu inceleme girişiminde mi bulunuyor? İkincisi, araştırmacının zamanla ya da tarihle ilişkisi nasıl? Geçmişte tek bir döneme mi odaklanıyor, uzun yıllar boyunca gerçekleşen olayları mı inceliyor, yoksa şimdiki zamanı ya da yakın dönemi mi araştırıyor? Son olarak, araştırmacı temelde nicel verilere mi yoksa nitel verilere mi dayanıyor? (2014: 605-606). Neuman’ın karşılaştırmalı tarihsel araştırma için vurguladığı sorular üzerinden bakıldığında, bu çalışma, tek bir ulusla ve bu ulusun farklı dönemlerini incelemektedir. Araştırmacı zaman olarak geç ondokuzuncu yüzyıl ile erken yirminci yüzyıl üzerine odaklanmaktadır. Çünkü bu tarihsel kesitler, imparatorluğun son dönemleri ile ulus-devletin erken dönemlerini kapsamaktadır. Çalışma, geçmişte tek bir dönemi değil, iki farklı tarihsel dönemi konu edinmektedir. Araştırmacı temelde nitel verilere odaklanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada, ağırlıklı olarak hem geç Osmanlı dönemine, hem de erken Cumhuriyet dönemine odaklanılmış, her iki dönemde sınırlara yüklenen anlamlar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiş ve her iki dönemi tanımlayan kavramlar ve yaklaşımlar etraflıca değerlendirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda Sınırın Tanımı ve Farklı Anlamları

Ülkeler arasında kesin belirlenmiş sınırların varlığı oldukça yakın bir geçmişe sahiptir. Bugünkü anlamı ile modern devletlerin kuruluşu birkaç yüzyıllık geçmişe sahiptir. Devletlerarası kesin sınırların belirlenmesi ise 19. ve 20. yüzyılda bilimsel yöntemlerin gelişmesi ve enlem, boylam, derece, dakika ve saniye gibi konum birimlerinin kullanılmaya başlanması ile mümkün olmuştur. Yakın geçmişte, özellikle 19. yüzyılda milliyetçiliğin yaygınlaşması ile ülke topraklarının, her santimetre karesinin ‘kutsal’ olduğuna yönelik yeni bir tutum oluşmuş, bu da sınırların önemini artırmıştır (Akengin, 2012: 95). Bir siyasi otoritenin erkini kullanabileceği toprak parçasının etrafını çevreleyen hat anlamındaki sınır kavramı Antik Yunan’daki site devletlerinden beri, Roma, Çin, Bizans, Osmanlı, Rus İmparatorlukları gibi, her gelişmiş siyasi yapılanmada mevcuttur. Ancak bunlar bir mülkü çevreleyen sınırlar olmaktan öte bir anlam ifade etmezdi (Erözden, 2013: 147-148). Devletleri ayıran sınırlar geçirimsizlik anlamını ancak son 200 yılda kazanmıştır. Surlarla çevrili iyi korunmuş kentler dışında, belirli bir bölgede yaşayan insanların oraya ait olduğu, bu aidiyet temelinde ayrı bir topluluk oluşturduğu ve yasal olarak o bölgenin dışına çıkamadığı düşüncesi, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından önce yaşamın gerçeklerinden tümüyle kopuktu. Sınırlar ancak son iki yüzyıl içinde yalnızca komşu devletlerin ve İmparatorlukların hak iddialarını ayırtmak açısından

değil, daha da önemlisi, devletlerin egemen güçlerinin evrensel kabul gören göstergeleri olarak da önemli bir gerçeklik kazandı (Kasaba, 2012: 48-49). Bu bakımdan, Türkiye’de sınırları anlamak için öncelikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde sınırların nasıl tanımlandığına ve ne tür anlamlar içerdiğine bakmak gerekir. Çünkü altı yüz yıllık bir geçmiş, hem geleneksel hem de modern sınır anlayışlarını içermekte ve Cumhuriyet Türkiye’sindeki sınırların da tarihsel arka planını sunmaktadır. Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu’nda sınır imgesi merkezi bir yer tutmaktadır.

Osmanlı Devleti, 15. yüzyılın sonunda bir Balkan imparatorluğuymuştu. Sınırları batıda Bosna’dan kuzeyde Beserabya’ya kadar uzanıyordu. Anadolu’daki toprakları ise bugünkü sınırlarımıza ulaşamamıştı, yani Hristiyan halklar tebaanın önemli bir kesimini meydana getiriyordu. Osmanlı imparatorluğu tarihteki ilk iki Roma imparatorluğu (eski Roma ve Bizans) gibi kozmopolit bir imparatorluktu. Hanedana bağlılık ve resmi dine mensup olmak, egemen grubun üyesi olmak için yeterliydi. Bu İmparatorlukta Osmanlılık denen bir nitelik ve Osmanlılar diye bir grup vardı. Yaşayış tarzı, sözlü kültürü, mimari ve sanat zevki, dünya görüşü ile Osmanlı denen tip, toplumun yönetici grubunun üyesi veya aday üyesiydi. Geniş imparatorluğun çeşitli etnik gruplarından gelene, resmi İslam’a ve kozmopolit başkent kültürüne mensup yöneticiler, gene kendileri gibi her din ve etnik gruptan geniş halk yığınlarını yönetirlerdi (Ortaylı, 1987: 47).

Her şeyden önce, Osmanlı, bir devlet ve toplum olmanın ötesinde, aynı zamanda bir İmparatorluk olarak altı yüz yıllık gibi uzunca bir süre varlığını sürdürmüştür. Böyle bir İmparatorluğun sınırlarını anlamak için en çok başvurulan kavramların başında, hiç kuşkusuz, “cihan” kavramı gelmektedir. Osmanlı’nın bir “cihan imparatoru” ve Osmanlı Devleti’nin de bir “cihan devleti” olarak tanımlanması, İmparatorluk bakiyesinde sınırların nasıl tanımlandığını ve anlamlandırıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü cihan kavramı, Osmanlı’nın dünyaya hükmettiğine, bu anlamda onun bir dünya devleti olduğuna işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı’da sınır kavramı, cihanı, yani dünyayı kapsamaktadır. Burada bahsi geçen cihan kavramının taşıdığı temel anlam ise, İmparatorluğun sahip olduğu güce işaret etmektedir. İmparatorluk ne kadar güçlü ise, o kadar çok toprak parçası üzerinde hükümler kurmakta ve sınırlarını da hükmettiği topraklara göre sürekli genişletmektedir. Kendisini cihanın bütün topraklarına hükmeden şekilde tanımlayan bir İmparatorluğun sınır anlayışı da kaçınılmaz olarak gücün serimlendiği tüm alanlar olarak cereyan etmektedir. Bu anlayış, aynı zamanda sınırların güç mücadelelerinin bir ürünü olarak şekillendiğini göstermektedir. Gücü elinde bulunduranların sınırlar aracılığıyla kendi istediği düzeni

oluşturduğu anlayışının da somut görünülerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde sınırların nasıl bir tanım ve anlam oluşturduğunu anlamak amacıyla üzerinde durulması gereken bir diğer kavram ise “serhat”tir. Çünkü serhat, Osmanlı Devleti’nin komşu ülkelerle arasındaki sınır bölgesine verilen addır (Gümüüşçü, 2010: 80). Anthony Giddens’in da belirttiği gibi, geleneksel devletlerin sınır boylarının nerelere uzandığını ve ulus-devletlerin sınırlarının nereden çizildiğini etkilemesi açısından, fiziksel çevre belirgin bir önem taşımaktadır. Çöller, denizler, sıradağlar, bataklıklar, nehirler, ormanlar, bunların tümü geleneksel devletlerde sınır boylarını oluşturmuştur. Bu tür doğal sınırlar, hep birincil yerleşim sınır boyları olmuşlardır (2008: 73). Bu sınır boyları, geleneksel devletlerde sınırları belirlemenin en kullanılışlı yolu olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu’nda cihan ve serhat kavramlarının yanı sıra İmparatorluğun topraklarını ve bu toprakları çevreleyen sınırları anlama dönük olarak “gaza” anlayışının ve buna bağlı olarak bir “fetih” ideolojisinin etkili olduğu görülmektedir. Gazâ, Cemal Kafadar’a göre, Osmanlılarda din için yapılan savaşı ifade eden ve bir fetih ideolojisi haline gelen terimdir. Osmanlı Beyliği’nin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu uç boylarında yaşanan çatışmalarda, Türkmen beylikleri ve derviş toplulukları arasında çok defa hem bir motivasyon hem de bir meşruiyet unsuru olarak kullanılmış; İslâmiyet’i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek gibi gayretler uğrunda akınlara katılmak ve cengetmek anlamını kazanmıştır. Gazâ ruhu, beyliğin fütuhat yoluyla büyümesindeki önemli faktörlerden birini teşkil ettiği kesindir (1996: 427-428). Himmet Hülür ve Gürsoy Akça’ya göre, Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve yükselme dönemlerinde ekonomik, toplumsal ve siyasal sistemin şekillenmesinde fetih ideolojisi etkin bir işlevselliğe sahipti. Bu ideoloji, güçlü ve dinamik bir askeri teşkilatlanmayı gerektiriyordu. Bu nedenle klasik Osmanlı sisteminde fetih ideolojisi ve bu ideolojinin taşıyıcısı olan askeri teşkilatlanma, özellikle de kapıkulları, siyasal sistemin şekillenmesinde hayati bir rol oynamışlardır (2005: 314). Halil İnalıcık’a göre, İslâm prensiplerine göre genellikle gazâ, farz-i kifâye’dir, yani ancak bazı koşullar yerine getirildiği takdirde yapılması gereken bir dinî ödevdir. Fakat İslâm ülkesi hayati bir tehlike altına düşerse, gazâ, emîrül-mü’minîn tarafından farz-i’ayn ilan olunabilir. O zaman her Müslüman yetişkin er için gazâ zorunlu bir ödevdir, sefere gidemeyen bu ödev karşılığı hazîneye bir ödeme yapmak zorundadır. 1444’te Haçlılar Rum-ili’ni istila edip Varna’ya geldiklerinde ve 1686’da Osmanlı ülkesi dört bir yandan istilaya uğradığında, gazâ zorunlu sayılmış, nefî-i âm ilan

edilmiş, Müslümanlar toptan savaşa çağırılmıştır (2016: 42-43). Şerif Mardin'e göre, gazâ, İslam toplumunda yaratıcı olmanın bir diğer yoludur. İşte bu sahada genişliğine yaratıcı olmak mümkündür. İslam âleminin sınırlarını genişletmek, insana, hem Allah'ın yolunda yürümenin vicdani ferahlığını bağışlayacak ve hem de yeryüzünde kendisine maddi bir karşılık sağlayacaktır. Böylece, gazi olmak İslam toplumlarında baştan itibaren heves edilen bir aşamadır (2007: 89). Mehmet Emin Bars'a göre gazi, din uğrunda savaşanlar için mücahit karşılığında kullanılan bir sıfat ve unvandır. Hücum etmek, savaşmak, yağmalamak, din uğrunda cihat etmek gibi anlamlara gelir. Gazâ kelimesinin ism-i fâili olan gazi, savaşta başarı kazanan kumandanlara ve hükümdarlara şeref unvanı olarak verilmiştir. Allah yolunda savaşan kişiler için kullanılan gazi, İslamiyet'in yayılması ile birlikte şehitlik ile beraber neferden hükümdara kadar her savaşa katılanın almak istediği bir şeref unvanı olmuştur (2015: 81). Bu açıdan düşünüldüğünde, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında bulunan toprakları temsil eden sınırlar, gazâ anlayışına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Sınırların genişlemesi veya daralması söz konusu anlayışın bir ürünü olarak şekillenmektedir. Gazâ anlayışına bağlı olarak oluşan fetihçilik ideolojisi, fethedilen toprakların Müslümanlar Osmanlılar açısından müjdelenmiş ve alem-i İslam'ın sancağı olması, söz konusu ideolojinin sınırlar üzerindeki etkilerini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda cihan ve serhat kavramlarıyla gazâ anlayışı/fetih ideolojisinin yanında sınırları anlamaya dönük olarak "Dar'ül İslam" ve "Dar'ül Harp" kavramları da bulunmaktadır. Çünkü bu kavramlar Ozan Erözden'e göre, Osmanlı'nın toprak vizyonunu oluşturmaktadır ve toprakların başlangıç ve bitişlerini temsil etmektedir. Ancak bu sınırlar, fethin o andaki durumuna göre belirlenen oynak sınırlardır. Buna karşılık, 17. yüzyıldan itibaren, devletlerarası antlaşmalarla belirlenen sabit sınırlar gündeme gelecektir (2013: 148). İslâm hukukçuları devletin egemenlik sınırları, egemenliğin el değiştirmesinin sonuçları ve diğer devletler ve vatandaşlarıyla siyasi, hukuki ve ticari ilişkiler gibi pratik sebeplerle devletin ülkesini tarif ve tespit ederken dünyayı iki kısma ayırmışlar; yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin İslami otoritenin elinde bulunduğu ülkelere Dar'ül İslam, bu yetkilerin Müslüman otoritenin elinde bulunmadığı ülkelere de Dar'ül Harp adını vermişlerdir (2012: 44). Kafadar'ın da belirttiği gibi, Osmanlı Devleti, oldukça genişletilmiş bir İslam dünyasının sınırları dâhilindeki en büyük güç haline gelmek üzere, Dar'ül İslam'ın uçlarında, küçük bir aşiretten doğmuştur (2010: 1). Dar'ül İslam ve Dar'ül Harp kavramlarının yanı sıra "Dar'ül Cihad" kavramı da Osmanlı İmparatorluğu'nda sınır kavramını anlamamızı sağlayacak önemli ipuçları sunmaktadır. Osmanlı döneminde Dar'ül Cihad, İslam sınırları dışındaki ülkelere

işaret etmektedir. Zira Remzi Oğuz Arık’ın da belirttiği gibi, hakiki Müslim için vatan, bütün İslam diyarı idi. Onun dışındaki topraklar darülcihaddı (Arık, 2017: 194).

Osmanlı’da sınırlar, kuruluş ve yükseliş dönemlerine bağlı olarak cihan, gaza, fetih gibi kavramların ürettiği anlamları içerirken, son dönem Osmanlı’daki sınır kavramı, İmparatorluğun geleceği ve devletin bekası üzerinden şekillenmiştir. Özellikle Batı’daki Sanayi ve Fransız Devrimleriyle birlikte gerçekleşen toplumsal, siyasi ve ekonomik dönüşümler, Osmanlı’da toprak kayıplarının oluşmasına neden olmuştur. Askeri alanda başlayan yenilgiler daha sonra İmparatorluğun sosyo-ekonomik alanda çöküşünü de hızlandırmıştır. Batı’nın dünya egemenliği karşısında Osmanlı’da sorunlardan kurtulmak amacıyla Batılılaşma kaçınılmaz bir çözüm olarak görülmüş ve Batılılaşma, bir tür savunmaya yönelik bir refleks olmuştur. İmparatorluğu içinde bulunduğu durumdan çıkararak farklı siyasi arayışlar ve çözüm önerileri, özellikle II. Meşrutiyet döneminde görülmüştür. II. Meşrutiyet döneminde temel sorun İmparatorluğun nasıl kurtarılacağı ve devletin nasıl ayakta kalacağı şeklinde olmuştur. Bu devlet nasıl kurtarılabilir ya da İmparatorluk nasıl ayakta kalabilir sorularına yanıt olarak üç ana siyasi ve toplumsal reçete belirgin hale gelmiştir: Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık. Bu reçetelerin her biri İmparatorluğun sınırlarını doğrudan ilgilendiren siyasi arayışları ve çözüm önerilerini ortaya koymuşlardır. Türkçülük, pan-Türkizm anlayışı çerçevesinde ve Turancı bir temelde İmparatorluğu çözüme kavuşturacağını vurgularken, İslamcılık, modernleşme karşıtı bir ideoloji olarak, Müslümanların Batı karşısında konumlanmalarını ve Peygamber dönemine, yani İslami öze dönmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Batıcılık ise, siyasi bunalımdan kurtulmayı, bütünüyle Batılılaşmada görmüş, Batılı bir toplum ve kültürün kurtuluşun ana reçetesi olduğunu ileri sürmüştür. Her üç reçetenin ortak yanı, İmparatorluğun sınırlarını muhafaza edememiş olmalarıdır.

Genel olarak bakıldığında, modern öncesi dönemde sınırlar değil, sınır boyları anlayışı hâkimdi. Bu anlayış modern öncesi devletlerin teritoryal anlayışlarına bağlı olarak sınır boylarının, buralarda yaşayan insanların din, kültür, sosyo-ekonomik yaşam ve yerleşim gibi özelliklerinin dikkate alınmasına dayanıyordu. Ancak modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte doğrusal sınır anlayışı yani türdeş bir toprak parçasını çevreleyen sınır anlayışı, tek meşru sınır anlayışı haline geldi. Böylece hudut ya da sınır bir mülkü çevreleyen, geçirgen ve belirsiz bir görünümünden, sınırlayan, ayrıştıran, katı ve askeri bir görünüme geçiş yapmış oldu (Tekin, 2014: 249). Ulusal devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, sınır kavramının içeriğinde de bir değişiklik meydana gelmiştir. Öncelikle, Fransız Devrimiyle birlikte, lineer sınır anlayışı, yani

herhangi coğrafi nirengi noktası olmaksızın kesintisiz devam eden türdeş bir toprak parçasını çevreleyen sınır anlayışı, tek geçerli sınır anlayışı haline gelmiştir. Bu kavramsal değişiklik, ulus-devlet olarak adlandırılan yeni siyasi yapılanma biçiminin idari aygıtına ilişkin yeni bir düzenlenme olmanın ötesinde, siyasi bir içerik de taşımaktadır. Bu yeni sınır kavrayışıyla birlikte, sınırların çevrelediği toprak parçasının türdeş bir bütün oluşturduğu düşüncesi de yerleşmektedir (Erözden, 2013: 148).

Misak-ı Milli: Türk Ulus-Devlet Sınırlarının Temelleri

Geleneksel anlamıyla ulus-devlet, sınırları belli olan devlettir; egemenlik de bu sınırlar içerisinde yaşayan insanlara -ulusa- aittir. Ulus-devletin Fransız Devrimiyle, kısmen de Amerikan Devrimiyle birlikte ortaya çıkan anlamı budur. Bu, devletin etnisite ya da dil temelinde değil, siyasal temelde tanımlanması demektir (Hobsbawm, 2011: 34). Ulus-devlet, kökenleri 1648'de imzalanan Vestfalya Antlaşması'nda bulunabilecek özel tarihi koşullara bağlı olarak ortaya çıkmış özgül bir siyasal örgütlenme modelidir. Otuz Yıl Savaşları diye bilinen din savaşlarının ardından imzalanan Vestfalya Antlaşması fiilen toprak egemenliğinin karşılıklı olarak tanınması dönemini başlatmıştı. Teritoryal egemenlik kuran iktidarların ulusal meşruiyet kazanmaları ile paralel bir süreç içinde ulus-devlet biçimi ortaya çıktı (Gülalp, 2007: 11). Türk ulus-devletinin inşası, Batı'daki ulus-devletlerle benzer ve farklılıklar temelinde gerçekleşmiştir.

28 Ocak 1920 tarihinde son Osmanlı Meclis-i Mebusan tarafından 6 madde olarak kabul edilen ve 17 Şubat 1920 tarihinde de resmi olarak onaylanan Misak-ı Milli, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde yeni devletin sınırlarını belirleyen ve toplumun yeni teritoryal düzlemde örgütlenmesini sağlayan bir beyanname'dir. Turan Akkoyun'a göre, Misak-ı Milli, çağdaş Türkiye'nin kurtuluş ve kuruluş yol güzergahı, Milli Mücadele'nin anlam ve mahiyeti ve yeni Türk devletinin gerekçesi, var oluş beyanname'si olarak bilinmekte ve tanımlanmaktadır (Akkoyun, 2017: 166). Bu bağlamda, İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş ve yeni devletin kuruluş sürecinin en kritik ve temel belgesi olma niteliğine sahiptir (Eraslan, 2017: 93). Misak-ı Milli'nin işaret ettiği sınırlar, Türk ulus-devletinin egemenlik sahasını sembolize etmektedir.

Misak-ı Milli, modern Türkiye'nin mekânsallığı için önemli bir aşamadır. Çünkü ulusu kartografik bir gerçeklik olarak somutlaştırma eğilimi taşır. Misak-ı milli sadece fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal mekânın da kurgulanışında etkindir. Sınırları muğlak da olsa, bir toprak parçasında yaşayan Türk ve Müslüman halkın kaderini ortaklaştırmıştır. Sınırlar konusunda azami kabul

ettirilebilecek sınır ne ise onun ulusal sınır kabul olunması söz konusudur (Durgun, 2011: 136). Mustafa Kemal Paşa’nın, “Misak-ı Millimizde muayyen ve müspet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat, hatt-ı hudut olacaktır” sözlerinden de anlaşılacağı üzere belirlenmiş ve tespit edilmiş bir sınır söz konusu olmayıp Misak-ı Milli’nin birinci maddesinde ifade edilen tanıma uygun Türk/Müslüman nüfusun yaşadığı coğrafya esasından ayrılmadan gücün yettiği, hâkimiyetin sağlanabileceği coğrafya Misak-ı Milli sınırları olarak kabul edilmiştir (Turan, 2017: 109).

Misak-ı Milli, altı madde olup ilk üç maddesi sınırlarla ilgilidir. Ancak, son yıllara kadar üzerinde daha fazla konuşulan ve yorumlanan maddesi ise birinci maddedir. Bunun sebebi, birinci maddenin ikinci kısmının belirsizlik içeren bir sınır kriteri olmasıdır. Dikkat edilirse, bu kısımda kriter bazında da olsa birtakım özellikleri sıralanan ve Osmanlı-İslam çoğunluğu denilen bir topluluğun yaşadıkları -gelecekte yaşayacakları- toprakların sınırları gösterilmektedir. Osmanlı Meclis-i Mebusanı, Osmanlı Devleti’nin geleceğinin görüşüldüğü/karar verilmeye çalışıldığı bir süreçte, devletin bağımsızlığı ve milletin geleceği için Osmanlı’nın barış şartlarını ilan ederken aynı zamanda da bağımsız devletin sınırları ile o sınırlar içinde yaşayacak insanların niteliklerini ortaya koymuştur. Bu kelimenin tam anlamıyla bir vatan ve onun üzerinde yaşayacak olan insanların tanımlanmasıdır. Bu da, özellikle Balkan savaşlarından beri Anadolu’ya ve Anadolu’dan yapılan göçlerle şekillenen yeni sosyolojik ortama uygun bir gelişmedir (Budak, 2017: 87). Bu bakımdan Misak-ı Milli’nin sınır anlayışı, hem Osmanlı-İslam kimliğini muhafaza etmeyi amaçlamakta, hem de yeni bir vatan kurgusunu içermektedir.

Mütareke sınırları içinde ve dışında kalan din, kültür ve amaç bakımından bir olan, birbirine karşılıklı hürmet ve fedakârlık hisleri taşıyan, gelenekleriyle (hukuk-i irkiye ve içtimaiyeleriyle) yaşadıkları muhitin şartlarına tamamıyla uyan Osmanlı-İslam çoğunluğuyla meskûn bulunan kısımlarının tamamının gerçekten ve hükmen hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütün olduğu beyan edilmiştir. Mütareke sınırları içinde ve dışında denilmesinin sebebi, mütareke sınırlarının dışında kalan yerlerin geleceği, buralarda yaşayan halkların oylarına göre belirleneceğinden anavatanın sınırları muğlak bırakılmış, oylamanın neticesine göre kesinleşeceği ihsas edilmiştir (Turan, 2017: 104). Misak-ı Milli sınırlarının belirsizliği, bir taraftan yeni sınırları tanımlamada bir sorun olarak görülse de, aslında milli irade esasına dayalı olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, Misak-ı Milli’de yer alan sınırlar, dönemin ruhunu yansıtan her ulusun kendi kaderini kendisinin tayin edeceği anlayışını içerecek şekilde düzenlenmiş ve sınırın içinde ve dışarısında kimlerin yer alacağı, o bölgede yaşayan halkın iradesine bırakılmıştır.

Misak-ı Milli'de sınırlar konusunda temel alınan unsur milliyet olmuştur. Ancak burada milliyet ile kast edilen sadece bir milletin ismi olmayıp, "Anasır-ı İslamiye" adı altında daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Yani bu beyanname sadece Türk ulusal egemenliğini değil, bütün Müslüman Osmanlıların egemenliğini savunmaktadır (Zürcher, 2012: 209'dan akt. Şentürk, 2017: 211). Misak-ı Milli bir yanı ile Osmanlı toprak vizyonunu temsil etmektedir, diğer yandan Lozan Antlaşması sonrası ise Misak-ı Milli metninin millileştirilmesi ve bu çerçevede yeniden meşrulaştırılması söz konusu olmuştur. Böylelikle metindeki Osmanlı vizyonu törpülenmiş, vatan tanımı mevcut Türkiye sınırları ile örtüşen bir hale getirilmiştir (Durgun, 2011: 144-145).

Bir bütün olarak bakıldığında, Misak-ı Milli'nin temsil ettiği sınırlar, bir taraftan Osmanlı'nın teritoryal anlayışından bir kopuşu içerirken, diğer taraftan da yeni Türkiye'nin teritoryal anlayışının kurumsal kökenlerini oluşturmuştur. Osmanlı'yı içeren Misak-ı Milli, bir Müslüman vatandaşlığına ortaya koyarken, Türk ve Müslüman kimliklerinin iç içeliğini gösteren yeni kimlik kurgusu Türkiye Cumhuriyetini temsil etmektedir ve İmparatorluğun dini ve kültürel çoğulculuğu yerine ulus-devletin homojen ve yekpare kimlik tahayyülü merkezi bir konum elde etmiştir. Öte yandan, Misak-ı Milli üzerinden bakıldığında, modern Türkiye'nin sınırlarının din ve milliyetçilik temelinde inşa edildiği bariz bir biçimde anlaşılmaktadır. Ancak Misak-ı Milli sınırları, din ve milliyetçilik kavramlarının yanı sıra askeri ve jeopolitik dinamikleri de içerecek şekilde inşa edilmiştir. Chris Hann ve Idliko Beller-Hann'a göre, Atatürk'ün yeni ulus-devletinin sınırları (jeo)politik ve askeri faktörler tarafından belirlenmiştir (1998: 241). Bu nedenle, Türk ulus-devlet sınırlarının temellerinin din, milliyetçilik, jeopolitik ve askeri faktörlere dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Vatan ve Millet İmgesi: Yeni Teritoryal Düzende Kimlik İnşası

Vatan kavramı, Türk siyasal düşüncesinde ve yaşamında merkezi bir yer tutmaktadır. Toplumsal bellekte ve gündelik yaşam pratiklerinde sıklıkla başvurulan bu kavram, modern Türkiye'nin sınırlarının inşa edilmesine koşut olarak farklı tanımlamaları ve anlamlandırmaları içerecek şekilde işlevselleştirilmiştir. Vatan ile ilgili Türk siyasal yaşamının birbirinden farklı söylemleri bulunmaktadır. "Vatan Sana Canım Feda", "Şehitler Ölmez Vatan Bölünmez", "Vatan Millet Sakarya", "Vatan Sevgisi İmandan Gelir", "Mevzubahis Vatanı Gerisi Teferruatır" vb. söylemler, en fazla bilinenleri oluşturmaktadır. Vatanı satmak ya da vatanı bölmek en ağır suç motiflerindedir. Bu bağlamda, vatan, sıradan bir toprak parçası olmanın ötesinde üzerinden yaşayanların adeta can damarı kadar önemli ve değerli bir olgudur. Uğruna nice canların feda olduğu, acıların ve zulümlerin yaşandığı, ağıtların yakıldığı, şarkı ve türkülerin

söylenildiği ve şiirlerin yazıldığı bir mekan olan vatan, bu yönüyle toplumsal-tarihsel bir üründür. Mithat Cemal Kuntay’ın “On Beş Yılı Karşılarken” adlı şiirinde belirttiği ve Türk milliyetçiliğinin de başat söylemsel metaforu haline gelen şu sözleri söz konusu ürünün mahiyetini belirtmektedir: “Bayrakları bayrak yapan kandır, toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır”. Vatan şairi olarak da bilinen Mehmet Akif Ersoy’un kaleme aldığı İstiklal Marşı’nda, “Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı!”, “Verme dünyaları alsan da bu cennet vatani”, “Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?” gibi dizeler, esasında vatan kavramının sıradan bir toprak parçası olmadığına, her şeye değer olduğunun ve uğruna herkesin kendisini feda edebileceğinin göstergesidir. Mustafa Kemal’in Erzurum ve Sivas kongrelerinde, “Milli hudutlar dahilinde vatan bir bütündür, bölünemez” sözü de, vatan ve sınır kavramlarının birbirlerinin tamamlayıcısı olduğunu ve sınırlara yönelik her türlü karşıt girişimin aynı zamanda doğrudan vatana karşı da yapıldığını göstermektedir.

Halil Nalçaoğlu’na göre, vatan, insanın zihninde hiçbir muğlaklığa yer bırakmayacak kesinlikte şekillenmiş bir tasavvurdur (2008: 293). Bu tasavvur, modern ulus-devletlerin ülke kavramı üzerinde türdeş bir topluluk oluşturmayı amaçlamaktadır. Ozan Erözden’in de belirttiği gibi, ulus-devletin kurgulanışında ülke, oldukça değer yüklü bir kavram olan vatanla eşanlamlıdır. Vatanın türdeş bir insan topluluğunu barındıran türdeş bir coğrafi bütün olarak kurgulanması süreci, aynı zamanda, ulus-devlet kurgusu içinde yer alan ülke unsurunun, ulus kurgusuyla doğrudan bağlantılandırılması anlamına da gelmektedir. Söz konusu sürecin önemli parçalarından birini, vatan ya da ülkenin somut olarak belirlenmesi açısından vazgeçilmez bir kavram olan sınır kavramının geçirdiği içeriksel değişim oluşturmaktadır (2013: 147).

Cumhuriyet’in ilanı ve yeni Türk devletinin inşası ile üzerinde yaşanan toprakların vatan olarak tanımlanmasını eş zamanlıdır demek yanlış olmayacaktır. Yeni Cumhuriyet ideolojisinin milliyetçi motifi yıkıntıları üzerine kurulduğu İmparatorluğun gerçeğini geriye dönük olarak yeniden tanımlamış ve adeta metafizik bir çekim kuvveti yüzyıllardır çok geniş bir coğrafyaya egemen olan eski, çok milletli İmparatorluğu doğal sınırlarına, vatana ulaştırmıştır (Nalçaoğlu, 2008: 300). Sezgi Durgun’a göre, vatanlaştırma süreci, somut düzlemde iç mekanın oluşumu ve sınırların çizilmesiyle paralellik göstermektedir. İç mekanın vatanlaştırılması, aynı zamanda beşeri ve fiziki coğrafya üzerinde modern devlet otoritesinin meşrulaştırılmasıdır. İktidarın mekan üzerinde hakimiyetini tesis etmesi, sınırların çizilmesi ile başlar ama coğrafyanın kitlelerin zihninde vatanlaşması belirli bir süre gerektirir (2011: 69-70).

Coğrafyanın vatanlaşması, üzerinde yaşanılan toprak parçasının insan ve toplum tarafından yeniden tanımlanması anlamını taşımaktadır. Orada yaşayan toplulukların ortak bir tarihsel bilince sahip olmaları, ortak bir kimlik altında bir araya gelmeleri, ortak değerleri paylaşmaları ve ortak bir gelecek kurgulamaları, yaşanılan yeri sıradan bir toprak parçası olmaktan çıkarıp vatan haline getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bir coğrafi mekânın vatan olabilmesinin en öncelikli yolu, o mekânda yaşayanların bir millet olabilmeleridir. Tersinden düşünülduğünde, bir milletin olabilmesi için de bir toprak parçasına ihtiyaç vardır. Bu toprak parçası, kuşkusuz orada yaşayan topluluk için vatan anlamını taşımaktadır.

Sınırlar veya ulusun sınırları, aynı zamanda onun içindekilerin kimliklerini de tanımlar (Dirlik, 2009: 139). Vatanlaşma süreci ile militleşme süreci eşdeğer olduğundan, millet imgesinin nasıl kurgulandığı ve hayata geçirildiğini anlamak için, milliyetçilik akımını anlamak ve bunun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişteki rol ve işlevine odaklanmak gerekecektir. Gökçen T. Alpkaya'ya göre, milliyetçilik, çoğunlukla yapay nitelikte siyasi sınırlar çizilerek diğer devletlerin yetkisi dışında bırakılan bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluklarının, devletin egemenliği onun adına kullanacağı türdeş bir topluluğa dönüştürülmesini ve en az bunun kadar önemlisi, bu türdeşliğin korunmasını, sürdürülmesini sağlar (2008: 156). Umut Özkırmımlı'ya göre, milliyetçilik, her şeyden önce bilincimize bir şekil veren, dünyayı adlandırmamızı sağlayan bir söylem; başka bir deyişle, toplu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimidir (2015: 14). Anthony Smith'e göre ise, milliyetçilik ifadesi şu anlamlara gelecek şekilde birkaç biçimde kullanılmaktadır: 1) Bütün olarak millet ve milli devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci. 2) Bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak. 3) Millet ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm. 4) Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji. 5) Milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasal hareket (2016: 119).

Milliyetçilik, ulus-devletin inşası sağlayan siyasal bir hareket olarak (Bkz. Gellner, 2008), topluluğun ortak bir vatan üzerinde ve çeşitli müştereklikler temelinde birlikte yaşamasını amaçlamaktadır. Ortak bir vatan imgesi, kuşkusuz milliyetçiliğin sınırlar üzerinden bir teritoryal zemin inşa ettiğini göstermektedir. Sınırlar, milliyetçiliğin teritoryal zemini olan vatani çerçeveyeleyen hatlar olması sebebiyle, ulus-devletin en temel aygıtlarından birini oluşturmaktadır. Vatanın inşası esasında sınırların inşasıyla eşgüdümlüdür ve ulus-devletler kendi

meşruiyetlerini sınırlar temelinde şekillendirmektedirler. Herkül Millas’ın da altını çizdiği gibi, ister gerçek ister muhayyel olsun, bizden olmayanın var olduğu alanlar bizim dış sınırlarımızı oluşturur ve ötekinin varlığı bu sınırla zımnen kabul edilir. Egemenlik kavramı da aynı biçimde öteki kavramını yeniden gündeme getirir: bizden olmayanlar güç kazanıp ya da dış sınırlarımızı aşıp içişlerimize karışmamalıdır. Yani öteki, milliyetçi ideolojinin, olmazsa olmaz, temel taşlarından birini oluşturur. Politik konjonktüre göre öteki, ya mutedil bir düşmandır, bir hasımdır ya da örneğin Nazi Almanyası’nda ve her milletin içinde bazı kriz dönemlerinde olduğu gibi isterik bir yabancı düşmanlığına neden olan bir cemaattir, bir millettir. Kimi zaman öteki bir cemaatler topluluğu olabilir. Öteki bazen yurtiçinde bazen dışında keşfedilir ya da icat edilir (2008: 193).

Türk milliyetçiliği öncelikle bir mecburiyetten doğmuştur. Devleti hiç olmazsa ulus-devlet olarak korumanın bir yoludur milliyetçilik (Akpolat, 2008: 7). Bu bağlamda, Türk milliyetçiliğinin sosyo-politik inşası, geç Osmanlı’dan erken Cumhuriyet’e uzanan süreçte vatan ve millet imgesinin yeni teritoryal zeminde inşasını içermektedir. Çok uluslu imparatorluktan ulus-devlete geçişte milliyetçilik, hem yıkıcı hem de kurucu bir misyona sahip olmuştur. Bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünü hızlandırırken, diğer taraftan da Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ideolojilerinden biri haline almıştır. Bu bakımdan, milliyetçilik, yeni Türk devletinin resmi ideolojisini oluşturan Kemalizm’in sacayaklarından birini oluşturmuştur. Kemalizm, modern Türkiye’nin kurucu ideolojisi olarak temelde üç sacayağı üzerinde şekillenmiştir. Bunlar, modernleşme, milliyetçilik ve laikliktir. Modernleşme ve milliyetçilik, çalışmanın ana gövdesini oluşturması sebebiyle üzerinde durulacak ana hatları oluşturmaktadır. Kemalist modernleşme, geleneksel Osmanlı toplumundan modern Batı uygarlığına geçiş koşullarını içeren ve toplumun modern değerler temelinde yeniden örgütlenmesini amaçlayan bir süreçtir. Bu süreç geç Osmanlı modernleşmesinden erken Cumhuriyet modernleşmesine çeşitli süreklilikleri, kırılmaları ve kopuşları içermektedir. Ayhan Akman’ın da belirttiği gibi, Batı uygarlığının bölünmez bir bütün olarak üstünlüğü ile köktenci ve bütünsel bir kültürel dönüşümün gerekliliği fikirleri Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde ortaya konduysa da, devlet siyasetine dönüşüp kurumsallaşması Cumhuriyet döneminde Kemalist milliyetçilik ile gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, Cumhuriyet öncesi fikri ortamda olgunlaşmış olan topyekün Batılılaşma yolu ile kurtuluş önerisi Kemalistler tarafından milli devlet çerçevesinde hayata geçirilmiştir: Kemalist Türk milliyetçiliği bu topyekün Batılılaşma projesinin taşıyıcısı olmuştur (2008: 86). Kemalist milliyetçilik, modernleşmenin ana aktörü konumunda olup, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e sözü edilen sürekliliği sağladığı gibi, kırılmaları ve kopuşları de bünyesinde taşımaktadır. Günay Göksu

Özdoğan'a göre, Türkiye Cumhuriyeti ulusal devletinin kuruluşuyla ülkeyi yöneten Kemalist kadro tarafından Pantürkçülük tamamen reddedildiği gibi devletin resmi ideolojisi olarak yaygınlaştırılmaya çalışılan Kemalist Türk ulusçuluğu da Türkçü görüş ve örgütlenmeleri siyaset dışına itti (2008: 398). Ernest Gellner'ın da vurguladığı gibi, Türklerin modernleşme biçimi, ısrarcı bir etnik milliyetçilikten kaçındı ve pan-Turancılığa sırtını döndü (2013: 125). Bu anlamda, geç Osmanlı'daki pantürkist milliyetçilik, yerini ulus-devlet sınırlarına dayalı bir milliyetçiliğe, yeni Kemalist milliyetçiliğe bırakmıştır. Yeni teritoryal zemindeki kimlik inşası, Kemalist milliyetçiliğin temel kaideleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Kemalist sistem, sosyolojik anlamda ümmetten millete geçişin veya ulus devlet inşasının baş mimarıdır. Asabiyesini yitirmiş, yeni yüz yıllık bir devletin mirasından çağdaş bir devlet inşasına yönelim, Kemalist sistemin belli başlı misyonudur (Türkdoğan, 2013: 47). Kemalizm, biz/onlar ayrımı, sınırın içinde ve dışında yer alma gibi kavramları kullanarak, bir bakıma kültürel kimliği fiziksel araçlarla tanımlamıştır (Şerifsoy, 2016: 196). Kemalizm, yeni teritoryal zeminde kimliği Anadolu ile sınırlı bir şekilde tanımlamış, yeni vatanın adı Anadolu olmuş ve milliyetçilik de Anadolu merkezli olarak kurgulanmıştır. Anadolu temelinde inşa edilen Türk ulusal kimliği, yeni vatanın sınırlarıyla bütünleşik bir şekilde düzenlenmiştir. Sezgi Durgun'un da vurguladığı gibi, Kemalist söylemin en karakteristik özelliği Anadolu'yu Türk kimliğini sınırlayan coğrafi bir gerçeklik olarak görmesidir. Cumhuriyet çocuklarına yazılan okul kitaplarında Anadolu'nun Türklerin vatanı olarak ortaya çıkışı, Sevr, Milli Mücadele ve Lozan süreçleri çerçevesinde anlatılmış, çizilen sınırlar vatanın bütününe dair bir iç mekan bilincini harekete geçirmiştir. Buna göre sınırların içinde kalan mekan, herkesin eşit derecede paylaştığı ortak ve homojen bir kimlik kalıbı getirmiştir (2011: 268).

Ahmet Yıldız'a göre, Cumhuriyetin ilanından sonra Türklük siyasi bir tanım kazanmaya, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve Türk dili, kültürü ve Kemalist ulusal akideyi kabul eden herkes Türk olarak görülmeye başlanmıştır (2010: 125-126). Tanıl Bora'ya göre ise Kemalizm, Osmanlı'dan, özellikle Osmanlı'nın Tanzimat'la başlayan son döneminden tam kopuş iddiasıyla bir Yeni Türkiye'nin, bir yeni Türklüğün, yeni bir milliyetçiliğin doğumunu ilan eder. Cumhuriyet'in yeni milliyetçilik ideolojisi, geç Osmanlı döneminde mayalanan Türk milliyetçiliğinin devamıdır elbette. Hem geç Osmanlı-Türk milliyetçiliği içindeki tartışmaları devam ettirir, hem de onun ana akımı olan Türkçü etno-merkezcilik baskın konumunu korur. Kemalist milliyetçilik, Türkçülüğün beka kaygısı ve etno-politik teyakkuzu ile vatandaşlık esasına dayalı modernist ve hümanist bir milliyetçilik anlayışının iyimserliği arasında gerilir (2017: 213).

İmparatorluktan ulus-devlete geçişte sınırlara yüklenen anlamın nasıl bir dönüşüm yaşadığını anlayabilmek için Türk milliyetçiliğinin kurucusu ve fikir babası olarak da bilinen Ziya Gökalp’in yaklaşımlarına bakmak gerekmektedir. II. Meşrutiyet döneminde, bu devlet nasıl kurtarılabilir, İmparatorluk nasıl ayakta kalabilir sorularına yanıt arandığı bir dönemde, birbirinden farklı toplumsal ve siyasal reçeteler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri de, 1910’lu yıllarda milliyetçiliği pantürkist bir temelde tanımlayan Ziya Gökalp’e aittir. Gökalp’in söz konusu dönemdeki vatan tanımı, esasında o dönemde sınırlara nasıl bir anlam yüklendiğini göstermesi açısından önemlidir: “Vatan ne Türkiye’dir Türklere Türkistan, Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan”. Turancılığın İmparatorluk için bir çıkış yolu olduğunu vurgulayan Gökalp’in 1920’li yıllarla birlikte değişen tarihsel-toplumsal şartların da etkisiyle ortaya koyduğu yaklaşım, modern Türkiye’nin sınırlarının nasıl inşa edildiğini göstermesi açısından önemli ipuçları sunmaktadır: Hars-i Türkçülük. Diğer bir ifadeyle, Anadolu ile sınırlı ve İmparatorluk yerine ulus-devlet merkezli yeni bir milliyetçilik tanımı, Gökalp’in Türk milliyetçiliği konusundaki yeni yaklaşım biçimini oluşturmuştur. Gökalp’e göre, bundan sonra, yeni Türkiye, eski Osmanlı anlayışına göre değil, Türk halkının doğru duygularına göre idare edilecektir. Yeni Türkiye artık Anadolu’da yeni hiçbir milliyetin göç yolu ile yapılaşmasına izin veremez. Yeni Türkiye’ye gelecek olan Türk olmayan insanlar ancak Türkleşmek ve Türklüğe girmek arzusu ile gelebilirler. Dolayısıyla bu konuda yapılacak kanunlara, tüzüklere, yönetmeliklere samimi bir şekilde uymalıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Türk hükümeti ve Türk basını bu konuda son derece dikkatli ve tedbirli olmalıdır (2005: 72). Artık Gökalp’e göre vatan, “ne Türkiye’dir” değil, aksine “tam Türkiye”dir. Vatan “Turan” değil, daha ziyade “Anadolu”dur. Bu bakımdan, Gökalp’te pantürkist milliyetçilikten Anadolu milliyetçiliğine dönüşüm üzerinden Türkiye’nin sınırlarının milliyetçilik temelinde nasıl inşa edildiği anlaşılmaktadır.

“Hudud Namustur” ve “Anavatan”: Sınır, Milliyetçilik ve Kadın

Modern Türkiye’nin sınırlarının sosyolojik inşası, sınırların toplumsal cinsiyet düzleminde yeniden üretimini ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine dayalı olarak kurulmasını içermektedir. Sınır, kadın ve bedeni birbiriyle ilişkili bir biçimde anlamaya yarayacak en temel anlayış, “hudud namustur” anlayışıdır. Bu anlayış, sınırların modern Türk milliyetçiliği açısından sıradan bir çizgi olmanın ötesinde, hayati bir misyona sahip olduğuna işaret etmektedir. Bunun temel sebebini Tekin şu şekilde belirtmektedir: Sınırlar ulus-devletin egemenliğinin ve şerefine sembolleridir. Bu açıdan devlet sınırlarına yönelik yıkıcı bir faaliyet onun egemenliğine ve şerefine halel getireceğinden en üst düzeyde korunmalıdır. Bu anlayış çok yoğun bir biçimde Türkiye

Cumhuriyeti'nin toprakları bağlamında cinsiyetçi bir söylem halini almıştır: Hudut namustur. Yani ulusal topraklar namusu korunması gereken bir kadın olarak tahayyül edilir. Vatanı kadın, sınırlarını da onun bedeni olarak algılayan yaklaşım ataerkilliğin modern ulus-devletçi versiyonunun bir yansımasıdır. Hududun namus olarak görülmesi anlayışı, doğal olarak ulusal sınırların ulusal bedenin derisi anlamına geldiğini ima eder. Bir başka ifadeyle vatanın kadın olarak cinsiyetleştirilmesidir. Dolayısıyla bu anlayışa göre sınırların yasadışı yollardan ihlal edilmesi ya da ulusal topraklara dair yıkıcı bir girişimde bulunmak ulusal bedene ya da dişileştirilmiş (kadınlaştırılmış) vatana tecavüz olarak algılanır (2014: 152-153).

Sınırların namus ile eşitlenmesi, bahsi geçen sınırların vatanın bir parçası olması hasebiyle tezahür etmektedir. Çalışmanın başlığında da yer aldığı üzere, sınırlar, vatan ve milletle birlikte zikredilen, bu anlamda hem vatanın hem de milletin olmazsa olmazlarından. Sınırlar vatanı çerçevelediği için, namus kadar önemli ve değerli görünmektedir. Sınırın sahip olduğu önem ve değer ne denli büyük olduğunu ifade etmenin önemli bir yolu da, onu namusla eşdeğer hale getirmektir. Namusa yönelik olumsuz bir girişim ile sınırlara yönelik benzer bir girişim birbirinden farklı olmayan ve her ikisi de vatan ve milletin şerefine yönelik tehditler olarak görülmektedir. Bu sebeple, sınırlar, toplumun/ulusun başlıca kutsallarından birine dönüşmüş durumdadır. Kadınlar ise bu kutsalın temel toplumsal taşıyıcılarıdır. Her ne kadar sınır ve namus kavramları kadın kimliğiyle irtibatlandırılrsa da, kuşkusuz namus kavramı kadınlar kadar erkekleri de içermektedir. Ancak çalışmada, sınırların sosyolojik inşasında kadın kimliğine daha fazla başvurulması sebebiyle, sınır ve namus kavramları kadın kimliğiyle ilişkili bir biçimde ele alınmıştır. Türk milliyetçiliği temelde bir hegemonik erkeklik projesi olması hasebiyle vatan topraklarını cinsiyetlendirerek topluluğun toprağa bağlılığını artırmış ve kadın bedenini politik bir nesneye dönüştürerek devlet iktidarının söylemsel pratikleri için bir zemin oluşturmuştur. Nira Yuval-Davis'in de belirttiği gibi, hegemonik kültürler, dünyanın anlamı ve toplumsal düzenin doğası hakkında özgül bir görüş sunarlar. Bu tür bir perspektif için kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiler hayatidir ve bu yüzden birçok toplumda kadınların erkekler tarafından denetlenmesi de hayatidir. Kadınlar çoğunlukla topluluğun ve topluluk sınırlarının kültürel sembolleri olarak, topluluğun şerefine taşıyıcıları olarak ve topluluk kültürünün nesiller arası yeniden üreticileri olarak kurulurlar (2016: 132).

Sınırların namusla ilişkilendirilmesi, sadece sınırın cinsiyetlendirilmesini değil, ama aynı zamanda sınır ile tarihsel, kültürel ve sembolik değerlerin ilişkisini de içermektedir. Sınırların namus olarak görülmesi, esasında sınırların

Türk kültürü ve medeniyet tahayyülü içerisinde değerli bir kavram olarak yer edinmesini sağlamıştır. Nitekim sınır namustur sözü, sınırların bizim için canımız, özümüz, varlığımız ve en kıymetlimiz anlamını taşımaktadır. Tıpkı “vatan sana canım feda” sözünde olduğu gibi. Daha önce de vurgulandığı gibi, vatan için şehit düşülür, gazi olunur. Türklerde vatan kültürünün oluşması açısından bakıldığında, sınır mülkiyettir, haktır, candır, kimliktir. Türk kültüründe sınır, şehitliktir, şandır, şerefidir, onurdur, kadim geçmiştir. Bu bakımdan Türkler için değer ölçüsü vatan ve topraktır. Bu ölçü Türkleri diğer milletlerden ayırmaktadır. Anadolu toprakları Türklerin yeni vatan kavrayışını içerdiği kadar, Türk kültür ve medeniyet tarihi açısından da önemli bir tarihsel kesit olarak ön plana çıkmaktadır. Modern Türk milliyetçiliğin kurucusu ve fikir babası olan Ziya Gökalp,

Türk medeniyet tarihini üç devreye ayırmaktadır: 1) Eski Devir: Türk kavminin zuhurundan itibaren Türklerin İslam dinine girmesi zamanına kadar. 2) Orta Devir: İslam dinine girmesinden Garp Medeniyetini kabulü zamanına kadar. 3) Yeni Devir: Garp medeniyetini kabulden bugüne kadar (2007: 24). Dolayısıyla, yeni Türk devletinin sınırları, aynı zamanda yeni bir ulus-devlet ve medeniyet tahayyülünün de sınırlarını oluşturmaktadır.

Modern Türkiye’nin sınırlarının sosyolojik inşasını anlamak için öne sürülen hudut namustur anlayışıyla doğrudan irtibatlı bir başka yaklaşım ise, “anavatan” söylemidir. Anavatan söylemi, vatan topraklarının anne üzerinden tanımlanması şeklinde cereyan etmiş ve bu amaçla anneliğin kutsal yönleri ön plana çıkarılmıştır. Türkiye’de devlet, baba ile ilişkilendirilirken, vatan ise anne ile ilişkilendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, paternalist iktidar kültürünün hâkim olduğu Türkiye’de, vatan kavramı annelik kurumu üzerinden kurgulanmaktadır. Esasında bu anlayış, milliyetçiliğin geleneksel ve ataerkil kodlara sahip olduğuna işaret etmektedir. Devleti eril, vatani da dişil bir karakter üzerinden kurgulayan milliyetçilik tarzı, Türkiye’nin yeni teritoryal zeminini tanımlama ve anlamlandırma biçimini oluşturmaktadır.

Carol Delaney’e göre, Türkiye toprağı simgesel anlamda kadındır. Dişiliğe ilişkin verili toplumsal yapılanma dikkate alındığında, bu toprakların dışarıdan gelen yıkıcı etkilere karşı korunması zorunlu olur. Tıpkı köyün ve nihayetinde ailenin dış etkilere korunması gerektiği gibi (2014: 317-322). Bu çerçevede toprak ile anne arasında adeta ilksel bir bağ vardır. İki de korunmaya muhtaç sayılır; ikisi de sevilir, sayılır; ikisine de hayranlık duyulur; ikisinin de namusları için can vermeye hazır olmak gerekir. İronik bir şekilde, millet-ana mecazının milliyetçi düşüncede bu kadar güçlü olmasına karşılık, gerçek anneler ve kadınlar milletin eşitsizliğe uğrayan mensuplarıdır, ulus-

devletin iktidar yapısında daha az hakları bulunan ikinci sınıf vatandaşlardır (2016: 234).

Floya Anthias ve Nira Yuval-Davis'e göre, kadınların etnik ve ulusal süreçlere katılma ve devletle ilişki kurma eğiliminde olduğu beş yol bulunmaktadır: 1. Etnik toplulukların üyelerinin biyolojik üreticileri olarak, 2. Etnik/ulusal grupların sınırlarının yeniden üreticileri olarak, 3. Topluluğun ideolojik yeniden üretiminde merkezi katılım göstererek ve kültürün aktarıcısı olarak, 4. Etnik ve ulusal farklılıkların gösterenleri olarak - etnik ve ulusal kategorilerin dönüşümü, yeniden üretimi ve inşasında kullanılan ideolojik söylemlerin merkezinde yer alan semboller olarak, 5. Ulusal, ekonomik, politik ve askeri mücadelelerde katılımcı olarak (1989: 7). Kandiyoti'ye göre ise, kadınlar, etnik/ulusal gruplar arasındaki farkların yeniden üretiminde önemli bir rol oynarlar, kültürü taşırlar ve ulusal farkların ayrıcalıklı belirleyicileridirler; ayrıca ulusun anneleri olma yükünü de taşırlar (2013: 163).

Modern uluslar çoğunlukla aile metaforlarıyla tahayyül edilir. Özellikle, ulusal cemaatin, bir erkek kardeşler birliği olarak inşa edilmesi, milliyetçilik ruhunun yaratılmasında erkek bağlarının merkeziliğine ve kadınların toplumsal sözleşmeden dışlanmasına işaret etmektedir (Najmabadi, 2016: 129). Joana Nagel'in vurguladığı gibi milliyetçilik, tanımı gereği siyasaldır, devletle ve onun kurumlarıyla yakından bağlantılıdır. Ordu gibi çoğu devlet kurumuna gerek geçmişte, gerekse günümüzde erkekler hakim olmuştur. Bu nedenle hegemonik erkeklik kültürü ve ideolojisinin hegemonik milliyetçilik kültürü ve ideolojisiyle el ele gitmesi şaşırtıcı değildir. Erkeklik ile milliyetçilik birbirine çok iyi eklenir. Batılı erkeğin modern biçimi, modern milliyetçilikle hemen hemen aynı yerde ve zamanda ortaya çıkmıştır (2016: 75). Rubina Saigol'a göre kadınların cinselliği, ancak aile yoluyla ulusal hizmet çerçevesinde meşru ifadesini bulabilir. Aile dışında, kadının cinselliği yadsınır, kontrol edilir, saklanır. Kadının etrafını saran kişiselleşmiş sınırlarla/duvarlarla devletin sınırları birbiriyle örtüşür. Her iki sınır da oğulun veya aileden başka erkeklerin koruması altındadır (2016: 237). Deniz Kandiyoti'ye göre kadınların milliyetçilik içindeki payları, öne sürülenden daha karmaşıktır. Milliyetçi hareketler bir yandan kadınları ulusal aktörler; anneler, eğitimciler, işçiler hatta savaşımlar olarak toplum hayatına daha fazla katılmaya davet ederler. Öte yandan kültürel olarak kabul edilebilir kadın davranışlarının sınırlarını tayin eder ve kadınları kendi çıkarlarını milliyetçi söylem tarafından belirlenen terimler çerçevesinde ifade etmeye zorlarlar (2013: 169). Bu açıdan bakıldığında, kadınlar, milliyetçiliğin toplumsal taşıyıcılarını oluşturmaktadırlar. Milliyetçilikle birlikte militarizm de bu doğrudan etkili olmaktadır. Çünkü yeni ulus inşası sürecinde kadınlar, hem asker olmuşlar, hem de ulusun bağımsızlığı için savaşan bir asker doğurmuşlardır.

Serpil Sancar’ın belirttiği gibi, erken modernleşme döneminin siyasal reform süreçlerinde yer almış kadınlar, kurucu erkeklerle eşit konum ve statüde devleti yöneten ve toplumsal fırsatlardan yararlanan vatandaşlar olmak yerine ulusun anaları, geleneğin ve milli kültürün taşıyıcıları olarak yer aldılar (2013: 112). Nilüfer Göle’ye göre ise kadın, hem medeniyet projesinde, hem milliyetçilik ideolojisinde Kemalist hareketin harcı olmuştur. Bir anlamda Kemalist reformların bayrağını kadınlar taşımaktadır diyebiliriz (2011: 90). Bu bağlamda, Türkiye’de sınırların milliyetçilik, militarizm ve toplumsal cinsiyet kimliklerine dayalı bir şekilde inşa edildiği görülmektedir. Vatan ve millet tahayyülü, milliyetçiliğin, militarizmin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dayalı ilişki tarzlarının ve zihniyet kalıplarının gölgesinde inşa edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde sınırların nasıl tanımlandığı ve anlamlandırıldığı ve sınırlarla ilgili olarak ne tür yaklaşımların olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde sınırlarla ilgili birbirinden farklı yaklaşımların olduğu gözlenmiştir. Cihan kavramı, Osmanlı’nın sahip olduğu sınırlar kadar sınırsızlığını da sembolize ettiği, İmparatorluğun gücüne işaret ettiği ve sınırların güç mücadelelerinin bir ürünü olarak şekillendiğini göstermiştir. Cihan İmparatorluğu ya da cihan devleti olarak tanımlanan Osmanlı’da sınırlar geleneksel dönemden de anlaşılacağı üzere sürekli değişiklik gösteren bir yapıdadır. Bu sebeple, geleneksel sınır anlayışının hakim olduğu Osmanlı’da sınır bölgeleri Serhat olarak nitelendirilmiştir. Cihan ve Serhat kavramlarının yanı sıra Osmanlı’da sınırlar gazâ anlayışı ve bu anlayışın bir ürünü olan fetih ideolojisi çerçevesinde şekillenmiştir. İmparatorluğun toprak sınırlarını belirleyen söz konusu anlayış ve ideoloji, onu bir cihan devleti ve imparatorluğu haline getirmiştir. Bu yönüyle de sınırların genişlemesinde en etkili faktörler arasında yer almıştır. Bununla birlikte, Dar’ül Harp, Dar’ül İslam ve Dar’ül Cihad kavramları da Osmanlı’da sınırları anlamada temel anahtar kavramlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlar özünde Osmanlı’da sınırların din üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Müslümanların yönetimi altında bulunan topraklardan harp edilen topraklara, oradan da cihad edilmeyi bekleyen topraklara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içermektedir. Bu bakımdan Osmanlı’daki sınır imgesi, her ne kadar sınırsızlık üzerinden bir belirsizlik göstermiş olsa da, esasında vatan topraklarının nereden başlayıp nerelere kadar uzandığını gösteren kavram ve yaklaşımları da içermektedir.

Modern Türkiye’nin sınırlarının nasıl inşa edildiği anlamının en öncelikli yolu, kuşkusuz Misak-ı Milli’yi anlamaktan geçmektedir. Çünkü Misak-ı Milli,

Türk ulus-devletinin sınırlarının temel dayanağını oluşturmuştur. Bir taraftan Osmanlı'dan bir kopuşu, diğer taraftan da yeni Türk devletinin sınırlarının alt yapısını oluşturan Misak-ı Milli, yeni sınırların dinsel (Müslüman), geleneksel (Osmanlı) ve milliyetçi (Türk) kimlikler temelinde inşa edildiğini göstermektedir. Ancak bu kimlikler içerisinde dinsel ve milliyetçi kimlikler, diğer kimliğe kıyasla sınırların inşasında daha fazla belirleyici bir konuma sahip olmuştur. Öte yandan yeni Türkiye'de sınırlar, coğrafyanın vatanlaştırılması ve milliyetçiliğin sınırlar temelinde yeniden tanımlanması süreçlerini de belirlemiştir. Diğer bir ifadeyle, yeni teritoryal zemin, coğrafya olmaktan çıkıp bir vatan olarak tahayyül edilirken, bu zeminde yeni bir ulusal kimlik inşası sınırlar temelinde oluşturulmuştur. Geç Osmanlı'daki Pantürkizm temelinde ve Turancı bir anlayışla oluşturulan milliyetçilik, Anadolu merkezli yeni bir milliyetçilikle ikame edilmiştir. Bu yeni milliyetçilik, Kemalist modernleşme projesinin bir parçası olup, milliyetçiliği ulusal sınırlar üzerinden tasarlamıştır. Kemalist milliyetçilik, vatanın çerçevesini oluşturan sınırlarla Türk ulusal kimliğinin sınırlarını denkleştirmeyi/pekiştirmeyi amaçlamış ve sınırları millileştirme yoluyla topluluğun yeni teritoryal zemine entegre olmasını sağlamıştır.

Türk milliyetçiliği temelinde vatani çevreleyen sınırlar, basit bir çizginin ötesinde, namusla doğrudan ilişkilendirilerek formüle edilmiştir. Hudut namustur söylemi üzerinden vatan toprağının kadın bedeniyle eşitlenmesi ve namus kavramının da kadın kimliğinin temel bir bileşeni olarak tanımlanması sebebiyle, sınırların namusu temsil ettiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, vatanın sınırları ile kadın bedeni ve namusu birbiriyle ilişkilendirilmiş ve vatana ve onun sınırlarına yönelik bir tehdit, esasında namusa ve dolayısıyla kadına yapılmış sayılmaktadır. Bununla ilgili bir diğer anlayış ise, anavatan kavramı üzerinden şekillenmiştir. Anavatan kavramı, Türkiye'de vatanın anne üzerinden kurgulandığına işaret etmektedir. Osmanlı-Türk devlet geleneğinin ana özelliği, devletin baba ile özdeş görülmesidir. Paternalist iktidar kültürünün hâkim olduğu Türk milliyetçiliğinde, devletin baba, vatanın ise anne üzerinden tasarlandığı görülmüştür. Esasında bu tasarı, geleneksel ve ataerkil iktidar kodlarının izlerini taşımaktadır. Çünkü devlet, baba olarak kurgulandığı zaman, babaya saygı ve itaat esasında devlete saygı ve itaat olarak tezahür etmektedir. Vatanın anne üzerinden kurgulanması ise, annenin, onun bedeninin ve dolayısıyla namusunun korunması ile vatanın korunması eşdeğer görülmektedir. Her iki yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'de sınırlar, militarizmin gölgesinde şekillenmiş, Türk milliyetçiliği temelinde inşa edilmiş ve toplumsal cinsiyet kimliklerine dayalı olarak biçimlendirilmiştir. Bu nedenle, sınırların sembolize ettiği vatan toprağı, sadece bir toprak değil, daha ziyade bir kimliktir.

Neticede, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte sınırlar, çok yönlü işlevleri ve değişik anlamları içermiştir. Farklı kavramlar ve yaklaşımlar, sınırlar üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Osmanlı-Türk modernleşmesinin serencamı ile sınırların serencamı benzer izler taşımaktadır. Bu bakımdan İmparatorluktan ulus-devlet geçiş, Türkiye’de sınırları daha fazla önemli hale getirmiştir. Hatta Türkiye’de sınırların çok önemli olmasının en temel sebebi, Türkiye’nin öteki ulus-devletlerden farklı olarak bir imparatorluk geçmişinin olmasıdır. Bu geçmişin giderek çökmesi ve bu çöküşün de sınırlardaki daralmayı beraberinde getirmesi, ulus-devletin inşası sürecinde sınırları daha çok değerli hale getirmiştir. Zira söz konusu sınırlar, İmparatorluktan geriye kalan sınırlar olup, yeniden yapılanmanın önemli araçları olmuşlardır. Bu sebeptendir ki, Türkiye’de sınırlar, hafıza yükledürler, daima kutsallaştırılırlar, kadın bedenine dönüştürülürler, Türk kimliğinin sacayaklarındanırlar ve vatan toprağını sembolize etmektedirler.

Kaynakça

- AKENGİN, H., (2012), *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekân Yönetimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- AKKOYUN, T., (2017), “Bağımsızlığın Fedakârlık, Miras ve Sorumluluk Ahidi: Misak-ı Milli”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Misak-ı Milli Özel Sayısı, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Yıl:23, Sayı:93, 163-174.
- AKMAN, A., (2008), “Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, (içinde) Cilt: 4, Edt. BORA, T., İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKPOLAT, Y., (2008), *Türkiye’de Milliyetçiliğin Sosyolojisi*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- ALPKAYA, G. T., (2008), “Türk Dış Politikasında Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, (içinde) Cilt: 4, Edt. BORA, T. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ANTHÍAS, F. ve YUVAL-DAVIS, N., (1989), “Introduction”, *Woman-Nation State*, içinde Edt. YUVAL-DAVİS Nira ve FLOYA Anthias, New York: Palgrave Macmillan.
- ARIK, R. O., (2017), *Coğrafyadan Vatana: Fikri Yazılar*, Haz. Ezel Erverdi ve M.İhsan Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- BARS, M. E., (2015), "Battal Gazi Destanı'nda Dinî Unsurlar Üzerine Bir Değerlendirme", Tarih Okulu Dergisi, Yıl:8, Sayı: XXI, 73-106.
- BORA, T., (2017), Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BUDAK, M., (2017), "Misak-ı Milli'nin Anlamı, Dayanağı ve Değeri", Yeni Türkiye Dergisi, Misak-ı Milli Özel Sayısı, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Yıl:23, Sayı:93, 83-98.
- DELANEY, C., (2014), Tohum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji, Çev. Selda Somuncuoğlu ve Aksu Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DİRLİK, A., (2009), Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları, Çev. Sami Oğuz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DURGUN, S., (2011), Memalik-i Şahane'den Vatan'a, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERASLAN, C., (2017), "Misak-ı Milli Üzerine Düşünceler", Yeni Türkiye Dergisi, Misak-ı Milli Özel Sayısı, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Yıl:23, Sayı:93, 93-98.
- ERÖZDEN, O., (2013), Ulus-Devlet, İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- GELLNER, E., (2008), Uluslar ve Ulusçuluk, Çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları.
- GELLNER, E., (2013), Milliyetçiliğe Bakmak, Çev. Simten Çoşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyarik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GİDDENS, A., (2008), Ulus-Devlet ve Şiddet, Çev. Cumhur Atay, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- GÖKALP, Z., (2005), Yeni Türkiye'nin Hedefleri, Haz. Yalçın Toker, İstanbul: Toker Yayınları.
- GÖKALP, Z., (2007), Türk Medeniyet Tarihi, Ankara: Elips Kitap Yayınları.
- GÖLE, N., (2011), Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme, İstanbul: Metis Yayınları.

- GÜLALP, H., (2007), “Giriş: Milliyete Karşı Vatandaşlık”, Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması, (içinde) GÜLALP, H. (Haz.), Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜMÜŞÇÜ, O., (2010), “Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı”, Bilig Dergisi, Sayı:52, 79-104.
- HANN, C. ve BELLER-HANN, I., (1998), “Markets, Morality and Modernity in Nort-East Turkey”, Border Identities: Nation and States at International Frontiers, içinde, WILSON, T. M. ve DONNAN, H. (Edt.), Cambridge: Cambridge University Press.
- HOBBSAWM, E., (2011), Yeni Yüzyılın Eşiğinde, Çev. İbrahim Yıldız, İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.
- HÜLÜR, H. ve AKÇA, G., (2005), “İmparatorluktan Cumhuriyete Toplum ve Ekonominin Dönüşümü ve Merkezileşmenin Dinamikleri”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:17, 311-341.
- İNALCIK, H., (2016), Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KAFADAR, C., (1996). “Gazâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 427-429.
- KAFADAR, C., (2010), İki Cihan Âresinde: Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Çev. Ceren Çıkin, Yay. Haz. Mehmet Öz, Ankara: Birleşik Yayınevi Yayınları.
- KANDİYOTİ, D., (2013), Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler, Çev. Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç ve Ferhunde Özbay, İstanbul: Metis Yayınları.
- KASABA, R., (2012), Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlı’da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar, Çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Kitap Yayınevi Yayınları.
- MARDİN, Ş., (2007), Din ve İdeoloji, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MİLLAS, H., (2008), “Milli Türk Kimliği ve Öteki (Yunan)”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, (içinde) Cilt: 4, BORA, T. (Edt.), İstanbul: İletişim Yayınları.

- NAGEL, J., (2016), “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, Vatan Millet Kadınlar, (içinde), ALTINAY, A. G (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- NAJMABADİ, A., (2016), “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, Vatan Millet Kadınlar, (içinde), ALTINAY, A.G, (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- NALÇAOĞLU, H., (2008), “Vatan: Toprakların Altı, Üstü ve Ötesi”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, (içinde) Cilt: 4, BORA, T.(Edt.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- NEUMAN, W. L., (2014) Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II, ÖZGE, S. (Çev.), İstanbul: Yayınodası Yayınları.
- ORTAYLI, İ., (1987), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul: Hil Yayınları.
- ÖZDOĞAN, G. G., (2008), “Dünyada ve Türkiye’de Turancılık”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, (içinde) Cilt: 4, BORA, T.(Edt.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZEL, A., (2012), “Klasik İslam Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye’nin Mardin Fetvası İle Benzeri Diğer Bazı Fetvalar”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:43, 41-64.
- ÖZKIRIMLI, U., (2015), Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Değerlendirme, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- SAİGOL, R., (2016), “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, Vatan Millet Kadınlar, (içinde), ALTINAY, A. G. (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- SANCAR, S., (2013), Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SMİTH, A. D., (2016), Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih, Çev. Ümit Hüsrev Yolsav, Ankara: Atif Yayınları.
- ŞENTÜRK, A., (2017), “Ulus Devletin İnşası Yolunda Bir Ulusal Egemenlik Bildirgesi: Misak-ı Milli”, Yeni Türkiye Dergisi, Misak-ı Milli Özel Sayısı, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Yıl:23, Sayı:93, 206-212.

- ŞERİFSOY, S., (2016), “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, Vatan Millet Kadınlar, (içinde), ALTINAY, A. G. (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKİN, F., (2014), Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- TURAN, M., (2017), “Misak-ı Milli’nin Anlamı ve Tarihi Değeri”, Yeni Türkiye Dergisi, Misak-ı Milli Özel Sayısı, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Yıl:23, Sayı:93, 99-111.
- TÜRKDOĞAN, O., (2013), Türk Ulus-Devlet Kimliği, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- YILDIZ, A., (2010), Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno Seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul: İletişim Yayınları.
- YUVAL-DAVIS, N. (2016), Cinsiyet ve Millet, Çev. Ayşin Bektaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ZÜRCHER, E. J., (2012), Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.

